

Szent István a söröscímken

avagy történelmi lecke mai magyaroknak

A népszerű ABC-áruház söröskereszei között új márka kínálja magát. Nem is akármilyen. Jubileumi. Szent István névre keresztelték a fél literes, 12 fokos, 20 forintos kőbányai világos sörkülönlegességet. A milleniumra kibocsátott sör első királyunk halálának 950. évfordulójára is tiszteleg a maga demokratikus és populáris módján. Kéretlenül állt abba a programsorba, melyet az alkalomra létrehozott Szent István Emlékbizottság, az egyházi és társadalmi szervek

rendeznek, s tudományos ülések, fennkölt ünnepségek, istentiszteletek, díszes és tartalmas kötetek, a „Szent Jobb” országjáró útja, évfordulós cikkek és jubiláris versek, emlékestek, kiállítások fémjeleznek. De biztos vagyok abban, egyik sem jut el olyan széles tömegekhez, mint a Szent István sör, ám egyik sem oly futó élmény, mint a hideg nyári nedű. Ez is adja Kristó Gyulával, a történettudomány doktorával, egyetemi tanárral folytatott beszélgetésünk apropóját.

– Vajon milyen szándék nemzi az ilyen és ehhez hasonló torzszüleményeket? Rehabilitálhatja-e az utóbbi évtizedek rövidlátó politikáját egy népszerű sörmárka? Gondolom, az olvasók is érzékelik majd a konkrét jelenség mögött az általános viszonyt történelmünkhöz, annak az elvárásolt kastélybéli tükörteremnek torzításait, mely akár történelmi tudatunk labirintusa, jelképe is lehetne.

– Ez a nemzet ma sem képes kulturáltan gondolni történelmének eseményeire és kimagasló személyiségeire. Vagy megfeledkezünk róluk, átengedjük őket a feledés homályának, esetleg szégyellnivaló, épp hogy megtúrt figurákká minősítjük őket. Vagy kampányainkkal a legjobb szándékú érdeklődőkben is csömört keltünk. Ilyenkor válogatás nélkül idézünk, népszerűsítünk, emeljük szobraikat, ragasztjuk plakátjaikat – ahogy mondani szoktuk, még a vízcsapból is az emlékezés folyik. Mintha ezzel törleszténe emészthetetlen töménységben mulasztásainkat! Nem tartom túl szerencsésnek, ha történelmi eseményeink jelszavakká válnak, ha jeles személyiségeink – a költő szávaival – áruvédjegyekké. Ez mind pótcselekvés, a valódi tettek elmaradásának elkendőzése, olcsó és áldemokratikus megnyilatkozások. Egy nemzet lelkiismeret-furdalásai. Ha történelmünk és történelmi alakjaink nem épülnek be szervesen, értelmesen, komplex összefüggésrendszerükben gondolkodás-módkunkba, mindennapi munkánkba, cselekvéseinkbe, magatartásunkba, erkölcsi normatíváink közé, akkor nevezünk el új söröket és állítunk sebesen szobrokat. Szent István én a magyar és az európai történelem legnagyobb egyéniségei között tartom számon, s szeretném, ha halálának évfordulója nem válna pótcselekvésünké, hanem beépülne a világról és önmagunkról alkotott képbe. S a kegyelemdőfést nem egy sörgyár mérné rá! Hogy miért tartom én ezeket a jelenségeket pótcselekvéseknek? Mert felszínesek, olcsón behézlőek, s éppen a lényeg, a mélység, a tartalom hiányzik belőlük.

– István alakját meglehetősen óvatosan kezelte az elmúlt négy évtized. Egykori történelemkönyveimet hozhatnám tanúként, miként volt álamalapító. I. István első király, első forradalmára a magyar népek. De hogy Szent lett volna, hogy a kereszténység magyar megteremtője, arról csak jóval később szereztem ismereteket. Kisajátította egyik arcát az egyház, másikat az aktuálpolitika, az ideológia. S a két szék között – ahogy már lenni szokott – elveszett a király.

– Egy múltkorai beszélgetésünk alkalmával azt mondtam, s ez a mostani kérdésre is igaz, hogy nem lehet egyszerre félni is történelmünkötől, meg büszkének is lenni rá. István alakját minden kor a maga képére igyekezett formálni. Ma talán minden eddiginél közelebb járunk az igazsághoz. István mindezekelőtt király volt. Király-voltát kétségbe vonni döreség, s hogy királyságok még ma is léteznek Európában is, igazolhatja a tény elfogadását. Nem is szólva arról, hogy aki

királyságát elleplezni igyekszik, a kort tagadja meg. A saját korában, a XI. században egy személyiség számára ez volt a csúcspont. S még ráadásul szentté is avatták. Tudni kell, hogy abban a korban a világ szakrális részének tudatában a hitbeli megnyilatkozás legmagasabb foka a szentté avatás volt. Két olyan kritériummal állunk tehát szemben, amelynek tartalmát és mércét a kor adott. Paradoxon tehát, hogy olyasvalamit vetünk szemébe, ami kiváló képességeit, a kor szükségességéből következő tetteit dicséri, azt, hogy első volt a legjobbak között is. Nagy figurája a gyakorlati cselekvésnek és a szellemnek egyaránt. Amíg magyarság lesz a földön, a nemzet pantheonjában a helye. Igen. Király volt és szent, történelmünk egyik legnagyobb alakja.

– Tapasztalhattuk, a magyarság meglehetősen ellentmondásosan ítélte meg alakját, személyiségét, tetteit. Vajon ez az ellentmondás csupán abból adódott, hogy minden történelmi kor igyekezett saját céljainak megfelelően bemutatni az istváni művet, vagy lehetőséget teremtett erre Szent István ellentmondásos egyénisége és cselekedeteinek összetettsége is?

– Természetesen mindkét feltételezés igaz. Az előbbire számtalan hiteles példa sorakoztatható fel. István életére és munkásságára vonatkozóan adataink, főleg írásos dokumentumaink csekélyek. De minden eddigi ismeret birtokában állíthatom, ellentmondásos alakja volt történelmünknek. Hadd említsek most csak két körülményt ennek érzékeltetésére. Géza fiaként Vajk nevű pogány gyermeknek születik, királlyá koronázása, az István név felvétele formai és tartalmi pecsét a kereszténység felvételére, a nyugati keresztény-feudális világhoz való csatlakozásra. Úgy keresztelkedik Istvánná, hogy nem elsősorban saját belső élménye és meggyőződése, hanem egy nép érdeke lebeg szeme előtt. S ezáltal egy népet bír rá és kényszerít a kereszténységre. Vívódnia kellett, győzködnie és döntenie. Hiszen családjában, udvarában és széles e hazában ott éltek a pogányok, napi konfliktusokat teremtve, véres összecsapásokat, családi viszályokat szítva. Rákényszerült, hogy anyai nagybátyja, az erdélyi Gyula ellen hadat vezessen, majd győzelme után börtönbe vetesse. Ahonnan megszökik, s ekkor István – a korabeli szokások ellenére, melyek szerint a szökevény tettet otthonmaradt hozzátartozóján torolják meg – feleségét utánaküldi. Miféle lelki

Varga Imre Szent István bronzszobra a római Szent Péter bazilika Magyarok Nagyasszonya kápolnájában

indítékok, belső vívódások eredménye egy ilyen döntés?! Ez az említett történet annyira szokatlan a korabeli Európában, hogy különlegesége révén jegyzi fel egy német püspök. De a kor is telis-telei ellentmondásokkal. István – így szól a történészek egyöntetű megállapodása a pontos dátum ismeretének hiányában – 970 táján született. Nem élte meg a kalandozó hadjáratokat, de felmenői okán, elsősorban nagyapja, Taksony révén ismerhette a kalandozó magyarok tetteit, sikeres és nyomorúságos viszonyait, az európai helyzetet. Felfoghatta, hogy ha a magyarság meg akar maradni, mégpedig itt, ezen a tájon, akkor erőteljes váltásra van szükség. Ez pedig nem lehet más, mint a pogányságot felváltó kereszténység akár erőszakos elterjesztése. Nagy felismerése, hogy merte vállalni annak ellenére, hogy fél évszázadon át a szemére hányták – ez történészi következtetés ugyan, de alaposnak ítéltető. Szabad magyarok ellen lépett föl, nyakukba ültette az adó- és dézsmaszédókat, szigorú rendet (államot) hozott létre, törvényeket alkotott, kemény igazságszolgáltatást vezetett be (ha kellett, akasztott pogányokkal szegélyezte az utakat, elrettentésül) az ügy érdekében, a magyarság megmaradásáért. Azt ismerte fel, hogy itt a Kárpát-medencében hozzá kell idomulni ahhoz a környezethez, amelybe a magyarság került a honfoglalás révén. Három oldalról feudális társadalmak vették körül a magyarságot, s ebben a helyzetben a kalandozások kudarca után fel kellett sorakozni mellük. Ebben az értelemben Szent István a

magyarság elmaradottságának első számú felzárkóztatási képviselője. A mai Magyarország előképét teremtette meg, s ebben hitet és reményt az adott neki, hogy vigyázó szemét Európára vetette. Nagyon tudatosan járt el, következetes lépések igazolták tettei helyességét.

– Az is illusztrálja István és a kor ellentmondásosságát, hogy bár István idegen minták alapján teremtett államot, de realpolitikusként sohasem tévesztette szem elől a magyarság érdekeit.

– Ez nagyságának egyik legjellemzőbb ismérve. Amit meg akart valósítani – előképek híján – külföldi minták alapján tette. Így például pénzt veretett, okleveleket alkotott, megerendszert teremtett, bevezette a törvényhozást, az egyházi liturgiát és sorolhatnám. Elsősorban német sémák alapján teremtett kereteket, hiszen magánéletében is – Gizella bajor hercegnő révén – a német kultúrkörrel került közelebbi kapcsolatba. Sőt, sógorának, II. Henriknek német-római császárrá választását követően a kor első számú hatalmasságával került rokoni kapcsolatba. Mindebből következően született a vád István ellen, miszerint idegen érdekeknek szolgáltatta ki az alakuló magyar államot. Ez mélységesen téves megítélés. Istvánnak valahonnan kölcsönöznie kellett a modellt. Tények bizonyítják, hogy ezeket a kereteket mindig magyar tartalommal töltötte meg. Az oklevélforma nyugati minta, a nyelv latin, ám kemény magyar problémáról szól. A törvények szerkezete, nyelvezete, terminológiája, cikkelyei, kodifikációja idegen minta, de tartalmában ott sűrűsödik a kor magyar valósága. Hogy sohasem lett a magyar érdekek kiárusítója, arra fényes példa, hogy sógorának halála után ellene szegült II. Konrád inváziós kísérleteinek, s megvédte az ország függetlenségét. Nem lett az országból német hűbéres, s ezért is tisztelhetjük Istvánban a szuverén és független magyar állam megalkotóját. Ez a megállapítás történelmi távlatban sem túlzás. A magyar államképződés születése István nevéhez fűződik, az új, európai ország államiságának politikai képződésére István munkájának eredménye, általa vált Magyarország Európa integráns részévé.

– Az utóbbi évtizedekben – először csak a szakmai berkekben, majd a széles közönség legkülönbözőbb rétegeiben és generációiban – megnőtt az érdeklődés a történelem, s néhány munka nyomán István király és kora

iránt is. Melyek voltak ennek a folyamatnak legértékesebb és leglátványosabb állomásai?

– Úgy gondolom, a felszabadulást követő elhallgatás vagy forradalmi elszínezés után a fordulópont 1970. István születésének 1000. évfordulójára nem országos csinnadrattával, országos és szakmai körökben ünnepséget rendeztek, a rehabilitáció ekkor vette kezdetét. Bónis György 1956-ban megjelent István király című könyve, melyben meglehetősen dogmatikus sémákat használva népünk első forradalmárának nevezte Istvánt. A hetvenes években felélénkült kutatómunka látványos eredménye Györffy Györgynek 1977-ben megjelent, majd második kiadását is megért könyve, az István király és műve. Sok vitapontjával együtt ma is a legteljesebb monográfia. Aztán az István király emlékezete című könyv forrásközléseket, legendákat, intelmeket gyűjtött egybe. Az általam írt Levedi törzsszövetségtől Szent István államig című munka 1980-ban jelent meg. A széles körű érdeklődést ében tartotta a magyar koronázási ékszernek hazajövele, mely a nemzetközi figyelmet is hazánkra és az államiság kezdeteire irányította. Bizonyára így lesz ez a Szent Jobb esztergomi bemutatásával és több vidéki városba, így Szegedre zárandoklásával is. Az irodalomban és a társművészetekben is született néhány figyelemre méltó mű. Így mindenekelőtt Szabó Magda Az a szép fényes nap című drámája, mely magas szinten mutatta be eleink kilábalását nagy kálváriájukból, s a méltán nagy sikerű rockopera, az István, a király, mely széles tömegek, elsősorban a fiatalok figyelmét irányította történelmünk eme szakaszára és István személyére. Vallom, hogy sugallata, üzenete, történelmi vonalvezetése tárgyilagos, alapos és megnyugtató. Az ebből készült film szintén sokakat segített közelebb kerülni a témához.

– Hogyan szemléli mindezek ismeretében és a történelmi kutatások eredményeinek birtokában a mostani ünnepségeket? Lehet-e és tudunk-e még mesterséges homályok nélkül és görögültzektől mentesen emlékezni?

– Csak remélem, hogy igen. Elszakították ugyan tőlünk az ünnepek bensőségeit, de az embereknek mind nagyobb szükségük van a belső békére, az önmaguk helyét kijelölő nemzeti tudatra. Hiszem, hogy a koronázási jelvények közelében, a Szent Jobb látványára; a székesfehérvári királysírok között eljut az emberekhez az István-i gondolat, a tárgyiasult emlékek között felidézhető egy nép drámája a megmaradásáért, egy nemzet születésének vajdásokkal terhes csodája. Nagy fájdalom, hogy ezek az emlékek éppen az iskolai oktatásban válnak tantervi feladatokká, s Szent István csupán egyóránnyi lecke a történelemkönyvekben. Nem egy életre szóló élmény, a magyarságtudat meghatározó és mércét jelentő része. Ennek ellenére én igyekszem optimista lenni, hiszen történész vagyok és tanár.